

K. A. Martini a první moderní úprava dědického práva

Ke 220. výročí (západo)haličského občanského zákoníku

JUDr. et Mgr. Ondřej Horák, Ph.D.

Z CELÉHO SOUKROMÉHO PRÁVA NAVAZUJE NA ČESKO-RAKOUSKOU TRADICI NEJVÝRAZNĚJI DĚDICKOPRÁVNÍ ÚPRAVA. KUPODIVU SE VŠAK VÍCE NEŽ S MEZIVÁLEČNÝMI OSNOVAMI, KTERÉ SE STALY HLAVNÍM INSPIRAČNÍM ZDROJEM NEDÁVNÉ REKODIFIKACE, SHODUJE S TĚMĚŘ O 150 LET STARŠÍM ZÁKONÍKEM, JEHOŽ AUTOREM BYL TYROLAN KARL ANTON VON MARTINI.¹

I. PRVNÍ MODERNÍ OBČANSKÝ ZÁKONÍK?

Panuje takřka obecné přesvědčení, že se moderním soukromým právem řídili nejprve občané napoleonské Francie a až následně zbytek Evropy. Překvapivě však toto prvenství náleží obyvatelům Haliče (Galizien), území zabraného Rakouskem v rámci tzv. trojího dělení Polska (1772–1795) a později rozděleného mezi Polsko a Ukrajinu.

Haličský občanský zákoník (dále také *GBGB*) byl vyhlášen patentem ze dne 13. února 1797 (č. 337 Sb. z. s.²) pro Západní Halič³ a patentem ze dne 8. září téhož roku (č. 373 Sb. z. s.⁴) také pro Východní Halič (včetně Bukoviny), s účinností od 1. ledna 1798 v celé Haliči.⁵

Důvodem vyhlášení v Haliči měla být podle jedněch potřeba praktického prověření nové úpravy, podle druhých zaostalost nově získaného území – spolupůsobilo zřejmě obojí.⁶

1 Zasloužené pozornosti a ocenění se Martinimu dostalo až poměrně nedávno díky aktivitám innsbruckých civilistů a právních historiků. Srov. Barta, H., Palme, R., Ingenhaeff, W. (eds.) *Naturrecht und Privatrechtskodifikation. Tagungsband des Martini-Colloquiums 1998*. Wien: Manz, 1999, a Barta, H., Pallaver, G. (eds.) *Karl Anton von Martini. Ein österreichischer Jurist, Rechtslehrer, Justiz- und Bildungsreformer im Dienste des Naturrechts*. Wien: LIT, 2007.

2 Dostupný z: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=386&size=45>.

3 Výslovné zmínky o „West-Galizien“ najdeme např. v § 9 a 14.

4 Dostupný z: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=630&size=45>.

5 Skládá se ze tří dílů, rozčleněných do hlav (6, 19, 19) a paragrafů (299, 676, 638; celkem 1613).

Z perspektivy geneze česko-rakouské kodifikace soukromého práva, zahájené již v roce 1753 a pokračující přes *Codex Theresianus* (1766) a jeho zestručnění v podobě Hortenovy osnovy (1774), přinesla Martiniho osnova (1796) rozhodující krok na cestě k uzákonění obecného občanského zákoníku (ABGB) v roce 1811. Na rozdíl od Hortenovy osnovy byla „dílem zcela samostatným“ a „pravým výtvozem školy přirozeného práva“.⁷ V podobě haličského občanského zákoníku se současně jednalo o první moderní kodifikaci, která v některých ohledech pozdější ABGB ještě převyšovala.

Většinu ustanovení, která jsou v ABGB vyzdvihována, obsahoval už haličský OZ, zmiňme alespoň slavný § 7 ABGB o vyplňování mezer v zákoně (§ 19 GBGB), který byl v upravené podobě převzat i do OZ 2012 (§ 10). Kromě toho však došlo při finalizaci ABGB k některým změnám, které z dlouhodobé perspektivy vyznívají spíše negativně, jak se pokusím blíže doložit v rámci rozboru dědického práva.

II. KARL ANTON MARTINI

Právník, právní filozof a reformátor K. A. Martini (1726–1800) patřil k nejpřednějším osobnostem rakouského osvícenství.⁸ Symbolicky to je vyjádřeno také na monumentálním památníku Marie Terezie, který byl v roce 1888 odhalen na vídeňské *Ringstrasse* mezi budovami *Kunsthistorisches Museum* a *Naturhistorisches Museum*. Na čtyřech bocích pomníku se nacházejí osobnosti z oblasti politiky, správy, vojenství, věd a umění. Skupinka vztahující se ke správě a justici je zachycena v poradním pokoji v Hofburgu (viz úvodní obrázek): Martini stojí vpravo za Friedrichem Wilhelmem Haugwitzem, jehož byl krátce sekretářem, vedle svého nejbližšího učitele a přítele Paula Josepha Rieggera a před Josephem Sonnenfelsem, který byl naopak jeho žákem i oponentem.⁹

Malý Carlo se narodil 15. srpna 1726 v Revò v Tridentu do notářské rodiny.¹⁰ Od roku 1739 navštěvoval jezuitské gymnázium v Tridentu, od roku 1741 univerzitu v Innsbrucku a od roku 1747 do roku 1750 univerzitu ve Vídni. Původně na přání otce studoval teologii, pod vlivem P. J. Rieggera, který byl v Innsbrucku profesorem přirozeného práva, státního práva a říšské historie, se začal věnovat právu. Přerušil studia teologie a odešel do Vídně. Otec ho odmítl finančně podporovat, živil se proto výukou italštiny. Vytvořil si tak kontakty v předních vídeňských společenských kruzích: působil jako sekretář pozdějšího prvního kancléře F. W. Haugwitze a v roce 1752 doprovázel syna nejvyššího hofmistra J. J. Khevenhüllera do Madridu (cestou projížděli mj. také přes Prahu).

Na Rieggerovo doporučení získal v roce 1754 ještě v mladém věku profesuru na nově zřizované katedře institucí a přirozeného práva na vídeňské univerzitě (k jeho posluchačům patřili mj. Joseph Sonnenfels, Johann Bernhard Horten, Franz Zeiller i František Martin Pelcl); pravděpodobně na Khevenhüllerovo doporučení se v roce

1761 stal také domácím učitelem dětí Marie Terezie (učil arcivévodu Petera Leopolda, pozdějšího velkovévodu toskánského, a jeho další čtyři sourozence). Od roku 1764 působil jako dvorní rada Nejvyššího soudního úřadu, odkud byl v roce 1773 povolán do kompilační komise, kde se účastnil především příprav občanského soudního řádu (1781). Při poradách o trestních předpisech vystupoval mj. proti tortuře nebo trestu smrti. V roce 1782 byl Josefem II. povolán do Státní rady, která měla (převážně) poradní a (částečně) exekutivní funkci, v roce 1788 však byl pro rozpory s císařem vyloučen.

Po smrti Josefa II. byl Martini v roce 1790 naopak novým císařem Leopoldem II. (svým někdejší žákem) jmenován předsedou nově zřízené zákonodárné komise, přičemž v roce 1793 převzal i pozici referenta. Na základě Hortenovy osnovy dokončil v roce 1793 první díl a do roku 1796 oba zbývající díly. Přes útoky politických oponentů, kterým vadily zejména přirozenoprávní proklamace (o vrozených právech, svobodě, rovnosti etc.), byla osnova bez větších úprav vydána jako haličský občanský zákoník (1797).

Martini se při přípravě nechal částečně inspirovat pruským *Allgemeines Landrecht (ALR)* neboli všeobecným pruským zemským právem z roku 1794, v podstatě nejvýznamnějším legislativním dílem od dob justiniánské kodifikace. V některých případech text doslovně převzal, většinou však vzor tvůrčím způsobem modifikoval.¹¹

JUDr. et Mgr. Ondřej Horák, Ph.D.

■ odborný asistent na katedře teorie práva a právních dějin Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

6 Blíže: Pfaff, L. Zur Entstehungsgeschichte des westgalizischen Gesetzbuchs. *Juristische Blätter*, 1890, č. 34–37, s. 399–401, 411–415, 423–425, 435–437 (dostupné z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?apm=0&aid=jbl>), nověji: Brauner, W. Europas erste Privatrechtskodifikation: Das galizische Bürgerliche Gesetzbuch. In: *Naturrecht und Privatrechtskodifikation*, s. 303–320.

7 Krčmář, J. *Právo občanské. Díl I. Výklady úvodní a část všeobecná*. 4. dopl. vyd. Praha: Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1946, zvl. s. 95 a s. 15 (reprint Wolters Kluwer 2014).

8 Blíže: Hebeis, M. *Karl Anton von Martini (1726–1800). Leben und Werk*. Frankfurt am Main: P. Lang, 1996. Z domácí literatury: Cerman, I. Lidská práva v rakouském osvícenství. Wolff, Martini a Windischgrätz. *Český časopis historický*, 2013, č. 2, s. 300–334.

9 Blíže: http://www.viennatouristguide.at/Ring/Denkmal_Bild/zmt.htm.

10 Martini byl (po své sestře) druhým nejstarším z jedenácti dětí. V roce 1758 se ve Vídni oženil s Theresií von Eger. Narodily se jim tři děti (dva synové a dcera), nejstarší Maximilian začínal svoji kariéru jako assessor moravského tribunálu v Brně, mladší Paul byl krajským komisařem ve Znojmě. K tomu blíže: Pancheri, R. Karl Anton Martini und seine Familie. In: *Karl Anton von Martini*, s. 218–223.

11 Srov. zvl. Barta, H. Zur Kodifikationsgeschichte des österreichischen bürgerlichen Rechtes in ihrem Verhältnis zum preußischen Gesetzbuch: Entwurf Martini (1796), (W) GGB (1997), ABGB (1811) und ALR (1794). In: *Naturrecht und*

III. DĚDICKÉ PRÁVO V HALIČSKÉM OZ

Zaměříme se nyní blíže na oblast dědického práva.¹² Martini připravil vyvážený a promyšlený text, částečně ještě také propedeutického (např. II. § 323 upozorňuje na různé významy slova dědic) a komentářového charakteru (např. II. § 332 o souběhu dědických titulů).

Z důležitých (a částečně dodnes sporných) otázek můžeme zmínit: společenství dědiců ručící do rozdělení dědictví společně a nerozdílně (II. § 324), rozlišení dědictví a odkazu (II. § 333 a 347), dědickou smlouvu jako obecný delatační důvod (II. § 331 a 513), obligatornost datace a místa (II. § 373), společnou závěť manželů (II. § 378), nabývání vlastnictví odkazu individuálně určené věci již přijetím odkazu bez nutnosti předání (II. § 443 a 472), odkaz cizí věci (II. § 453), dědické právo náležející do splnění odkladací podmínky zákonným dědicům (II. § 495), souběh posledních vůlí (§ 502), smluvní odkaz (II. § 515 a 517), omezení dědické smlouvy (II. § 523), zrušení posledních pořízení narozením dítěte (II. § 511 a 524), povinný díl pro manžela (II. § 562 a 568), rozlišení mezi nezletilými a zletilými nepominutelnými dědici (II. § 566).

Z institutů, které byly následně při finalizaci ABGB vypuštěny či změněny, ale později opět zakotveny, můžeme v rakouském právu uvést povinný díl pro manžela (v ABGB od 1978) a v českém právu dědickou smlouvu jako obecný dědický titul (OZ § 1582)¹³ nebo rozlišování zletilých a nezletilých nepominutelných dědiců (OZ § 1643).¹⁴

De lege ferenda by mohla inspirovat úprava darování pro případ smrti (III. § 56, 57 a 63) a odvolání daru pro zkrácení povinného dílu (III. § 68), které s dědickým právem úzce souvisí.¹⁵

Carl Anton Freiherr von Martini, kolem 1786

IV. K SMLUVNÍ A TESTOVACÍ VOLNOSTI – INSPIRACE PRO SOUČASNOST?

Zaměříme se nyní stručně alespoň na několik ustanovení, v nichž se propojuje smluvní a testovací volnost a rodinná solidarita.

1) *Poslední pořízení* (II. § 502): „Není-li možné rozhodnout, které poslední pořízení je pozdější, platí, pokud to je možné, obě a postupuje se podle zásad o spoluvlastnictví.“¹⁶ V GBGB se jednalo o marginálii (ustanovení zřejmě bylo aplikovatelné pouze u závětí sepsaných ve stejný den). V přeformulované podobě byla tato úprava převzata do ABGB (§ 715) a VN/37 (§ 534), kde získala na důležitosti, protože datace byla nově již pouze doporučená. Souběh se měl řešit tak, že „se odporující si ustanovení potud zkracují, až mohou vedle sebe obstát“.¹⁷ Respektovala se tím jak zásada pořizovací volnosti, tak i zásada, že na právní jednání je třeba hledět spíše jako na platné než jako na neplatné (spor, že bude dědit i ten, ke komu zůstavitel zřejmě blízký vztah ztratil, mělo být vyváжено tím, že bude dědit také ten, koho nově preferoval). Také v OZ, kde datace není obligatorní a souběh nedatovaných závětí není výslovně řešen (§ 1494 pojednává pouze o neplatnosti jedné závěti), by uvedené řešení stálo za zvážení.¹⁸

12 Dostupné z: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&size=45&page=469>.

13 Blíže: Starý, M. Manželská dědická smlouva a její historické kořeny. In: *Civilnopravné inštitúty a ich historická reflexia vo svetle moderných kodifikačii*. Banská Bystrica : Belianum, 2016, s. 273–283.

14 V našem právu k tomu však došlo v OZ/50 (§ 551) a OZ/64 (§ 479) pod vlivem sovětského práva. Srov. usnesení k § 422 OZ RSFSR 1922. Blíže: Procházka, J. *Občanský zákon Ruské sovětské federativní socialistické republiky*. Praha : Svoboda, 1946, s. 105.

15 <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=524&size=45>.

16 <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=491&size=45>.

17 Viz Rouček, F. Komentář k § 715. In: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl III*. Praha : V. Linhart, 1936, s. 307 (judikatura).

18 Odlišně viz Šešina, M., Wawerka, K. in *Občanský zákoník. Komentář. Sv. IV. (§ 1475–1720)*. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 75; Fiala, R., Beerová, K. in *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 93 an., a zřejmě i Muzikář, M. in *Občanský zákoník. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2017, s. 1473 an.

2) *Smluvní odkaz* (II. § 517): „Jsou-li v dědické smlouvě uvedeny konkrétní pozemky, výnosy nebo jiné majetky jako pozůstalost, získává smluvní dědic práva věřitele a tyto věci mohou být podle okolností pokládány za svěřenství.“¹⁹ Poněkud archaicky znějící ustanovení (svěřenství = nezcizitelný majetek) řeší problematiku smluvní vázanosti pro případ smrti, rozlišující postavení smluvního dědice (chápaného jako nástupce) a smluvního odkazovníka (chápaného jako nabyvatele určité věci), kdy smluvní odkaz či výčet konkrétních věcí v dědické smlouvě zůstavitele majetkoprávně zavazoval. Obdobný výklad by se mohl uplatňovat i dnes (§ 1583 OZ), což by přispělo k větší atraktivitě dědické smlouvy.

3) *Omezení dědické smlouvy* (II. § 523): „Nikdo se nemůže dědickou smlouvou zcela vzdát pořizovacího práva. Alespoň čtvrtina majetku musí zůstat vyhrazena poslednímu pořízení. Tato čtvrtina však musí zůstat zcela volná, nesmí na ní váznout povinný díl ani jiný dluh.“²⁰ Ustanovení bylo v mírně obměněné podobě převzato do ABGB (§ 1253), VN/37 (§ 562) i OZ (§ 1585) a tradičně se řadí k výkladově nejspornějším v celém dědickém právu. Dnes spornou otázkou, zda může na „volné“ čtvrtině váznout povinný díl, řešil GBGB výslovně. Ve srovnání s ABGB neobsahoval ještě problematiku zmínku o „čisté“ čtvrtině, což měla být podle Krčmáře chybná textace, a na rozdíl od ABGB či meziválečných osnov, podle kterých připadala uvedená čtvrtina zákonným dědicům, i když by dědickou smlouvou bylo pořízeno o celé pozůstalosti, by stejně jako v OZ (§ 1591) připadala smluvnímu dědici (dědická smlouva by platila jako závět).²¹

4) *Darování* (III. § 62): „Kdo nepřijme očekávaný nebo skutečně napadnutý majetek, kdo např. odmítne dědictví, nebude považován za dárce. Kdo se však vzdá věci nebo práva ve prospěch třetího, obdarovává ho tímto přenecháním.“²² Takový způsob obdarování přichází v OZ do úvahy u zřeknutí se dědického práva (§ 1484) a u vzdání se dědictví (§ 1490), přičemž by se mělo projevit v započtení na povinný díl (§ 1660 an.) a v započtení na dědický podíl (§ 1662 an.).²³

5) *Rodinná solidarita*: V neposlední řadě ještě zdůrazněme zásadu, která spolu s pořizovací volností tvoří východisko tradičních i moderních západoevropských kodifikací a která byla zhmotněna v části II. § 563: „Povinnosti, které mají rodiče vůči dětem, děti vůči rodičům a manželé navzájem ještě za života, jsou blíže stanoveny ve třetí a čtvrté hlavě prvního dílu. Jsou však povinni na sebe pamatovat také pro případ smrti. S ohledem na tuto povinnost omezuje zákon práva vlastníků.“²⁴ To bylo zajištěno úpravou povinného dílu, včetně odvolání daru pro zkrácení povinného dílu.

V. ZÁVĚREM

Nové dědické právo sice nepochybně navazuje především na meziválečnou rekodifikaci, která před osmdesáti lety dospěla až k parlamentnímu projednávání, ještě

více se však u některých institutů shoduje se (západo)haličským občanským zákoníkem, jehož dvousté dvacáté výročí si letos připomínáme. Jeho autor, přední rakouský přirozenoprávní teoretik, Karl Anton Martini, vytvořil nadčasovou úpravu propojující volnost i odpovědnost, dílo, které může být dodnes inspirativní. ■

19 <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=493&size=45>.

20 Tamtéž.

21 Blíže: Krčmář, J. Několik poznámek k chystané reformě práva občanského. *Sborník věd právních a státních*, 1920, s. 35–59, zvl. s. 41 an. (dostupné z: <https://archive.org/details/sbornikvdprvn20univuoft>), a nejnověji: Plašil, F. Volná čtvrtina podle § 1585 NOZ a povinný díl. *Ad Notam*, 2016, č. 1, s. 13–17.

22 <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=523&size=45>.

23 V důvodové zprávě se sice u § 1484 v návaznosti na Roučkův komentář (op. cit. sub 17, s. 69) uvádí, že „zřeknutí se dědictví není darováním ani jiným majetkovým převodem (zůstavitel totiž účinností smlouvy nenabývá žádné obohacení a presumptivní dědic se žádného majetku nezbavuje, protože jeho dědické právo v době uzavření smlouvy ještě neexistuje“ (srov. Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. xx), ovšem v námi sledovaném případě nejde o obohacení zůstavitele, ale třetí osoby, a nedochází k němu uzavřením smlouvy, ale dědickým nápadem. Ke kritice DZ v pojetí odporovatelnosti: Fiala, R., Beerová, K. in *Občanský zákoník IV*, 2015, s. 50 an. Celkově odlišné pojetí: Kittel, D. in *Občanský zákoník. Komentář*, 2017, s. 1462.

24 <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=500&size=55>.